

Tanulmányok

Ács Pál–Petneházi Gábor (Budapest)

Késre menő vita 1571-ben Murád dragomán (Somlyai Balázs) és Arnoldus Manlius között

1571 májusában egy témájában, hangvételésben és végkimenetében is különleges vitára került sor Isztambulban egy keresztény és egy muzulmán értelmiségi között. A disputa pontos helyszíne ismeretlen, de jó – és filológiaiilag alátámasztott – okunk van feltételezni, hogy az oszmán főváros keresztény negyedének, Galatának valamelyik kocsmájában¹ történhetett. A beszélgetés latinul folyt, így, ha netán volt is fültanúja a szóváltásnak, aligha érthette, min kapott össze a két ivócimbora. Mi viszont abban a valószínűtlenül szerencsés helyzetben vagyunk, hogy végigolvashatjuk a kardrántásba fulladó szóváltást. A keresztény férfi ugyanis – az eset után – mindent lejegyzett naplóként is szolgáló *album amicorum*ába, Andrea Alciati *Emblematájának* Stamm-buchként használt 1567-es kiadásába.²

Az album birtokosa flamand volt, Arnoldus Manliusnak (flamandul Arnout de Mannak) hívták, valamikor az 1530-as években született Gentben.³ Az 1560-as években Párizsban tanult, később Bolognába ment, ahol orvosnak készült. Tanulmányait Rómában folytatta, ottani stúdiumi során került szoros kapcsolatba Karel Rijm (Carl Rhym de Estebeck, Charles Rym, seigneur de Bellem) flamand államférfival és diplomatával, akit 1570-ben császári követnek neveztek ki Konstantinápolyba, ahol 1574-ig töltötte be ezt a tisztelet.⁴ Arnoldus Manlius a követség orvosaként csatlakozott a portai misszióhoz.⁵ Később jeles humanista orvosprofesszor lett Kölnben, ott hunyt el 1607. december 4-én egy pestisjárvány áldozataként.⁶

Idősödő oszmán vitapartneréről sokkal többet tudunk. Murád dragomán névre hallgatott, magas beosztású szultáni tolmács volt, a szeráj négy-öt vezető tolmácsának egyike, s olyan oszmán értelmiségi, akit jól ismertek az Isztambulba látogató keresztény követségek tagjai.⁷ Tökéletesnek éppen nem mondható latintudását arra használta, hogy közel férközzön a keresztény idegenekhez, tanácsot, tájékoztatást nyújtson nekik, egyúttal információkat gyűjtsön tőlük.⁸

¹ Az Aranyszarv-öböl túloldalán fekvő Galata (görög néven Pera) városrész volt Isztambul európai, keresztény (görög) negyede, itt voltak a követségek, a templomok és a kocsmák – egészen a 20. századig.

² Andrea ALCIATO, Jeremias HELD, *Liber Emblematum/Kunstabuch*, Frankfurt am Main, 1566 (1567). Faksimile és kritikai kiadását lásd: *Alciato in Glasgow* <<http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/alciato/emblem.php?id=A67a039>>

³ Sibylle PENKERT, *Zur systematischen Untersuchung von Emblematik-Stammbüchern: Am Beispiel des Kölner Professors der Medizin Arnoldus Manlius, phil. et med. dr. (gest. 1607) = Stadt – Schule – Universität – Buchwesen und die deutsche Literatur im 17. Jahrhundert*, hrsg. von Albrecht SCHÖNE, München, 1976, 424–432.

⁴ Franz BABINGER, *Der flämische Staatsmann Karel Rijm (1553–1584) und sein verschollenes türkisches Tagebuch*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. Hist. Klasse, 1965, 11–65; S. de VRIENDT, *Reyse van Bruussele vut Brabant te Constantinopels in Thracyen en Reyse van Weenen in Hoosteryc te Constantinopels in Thracyen: Twee reisjournaals uit de jaren 1570–1585*, Gent, 1971 (Koningsstraat, 18); Stéphane YERASIMOS, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe–XVIe siècles)*, Ankara, 1991, 286–290.

⁵ PENKERT, *i. m.*, 429. – Manlius valószínűleg Jacques de Braeckle (Bracle) flamand orvost váltotta fel ebben a tisztségben 1571-ben. De Braeckle 1570 májusától októberéig tartózkodott Isztambulban, ezután visszatért Bécsbe, és a következő évben meghalt. Ekkor kezdte meg szolgálatát a követség orvosaként Manlius. De Braeckle oszmán viseleteket bemutató, akvarellekkal gazdagon illusztrált kézírata, mely útinaplóját is tartalmazza, a könyvkereskedelemben bukkant fel 2014-ben: <<http://www.artcurial.com/fr/asp/fullcatalogue.asp?salelot=2495+++++13+&refno=10482788&image=0>> [2016. március 1.]

⁶ *Uo.*, 430.

⁷ Életrajzát lásd: Kozárvári Mátyás, Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Tolnai Fabricius Bálint, Pécsi János, Murád Dragomán (Somlyai Balázs), Szepesi György, Vajdakamarási Lőrincz, Skaricza Máté, Zombori Antal, Tardi György, Tasnádi Péter, Hegedüs Márton, Moldovai Mihály és ismeretlen szerzők énekei 1579–1588, kiad. Ács Pál, Bp., 1999 (Régi magyar költők tára: XVI. századbeli magyar költők művei: Új folyam, 11 – a továbbiakban: RMKT XVI/11), 425–426; Ács Pál, *Bécsi és magyar renegátok mint szultáni tolmácsok: Mahmud és Murád = Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György, Bp., 2002 (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 2), 15–18 (további irodalommal).

⁸ Ács Pál, „Pro Turcis” és „Contra Turcos”: Kuriozitás, tudomány és spiritualizmus Johannes Löwenklau (1541–1594) török históriájában = „Ez világ, mint egy kert”: *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, szerk. BUBRYÁK Orsolya, Bp., 2010, 85.

(A lepantói csatát megelőző feszült időszakban erre fokozottan rászorult az oszmán diplomácia. Carl Rhym császári követ rendkívül bizalmatlan volt a kirendelt tolmácsokkal szemben, ezért kezdeményezte, hogy fiatal keresztény értelmiségiek utazzanak Isztambulba a keleti nyelvek elsajátítására.⁹) Murád dragomán egyúttal kisebb-nagyobb szolgálatokat is tett a keresztény idegeneknek, beszerzett ezt-azt, amiben esetleg hiányt szenvedtek a hosszú és sokszor rendkívül unalmas portai évek alatt.¹⁰ A követek legtöbbször képzett humanisták is voltak, és számukra Konstantinápoly – még a 16. század második felében is – a ritka kéziratok utáni vadászat legfőbb terepének bizonyult.¹¹ Manliusnak is sikerült nagy értékű görög kódexekhez jutnia a Portán.¹² Murád dragomán – aki korábban már a régiséggyűjtő követek, Ogier Ghiselin de Busbecq és Verancsics Antal körül is ott legyeskedett, évi rendes fizetést húzott a Habsburg uralkodótól és állandó helye volt a követek asztalánál¹³ – feltehetően segítette Manliusnak összehozni az üzletet, ha éppen nem maga kínálta fel eladásra a kéziratokat.

A Manlius által Konstantinápolyban vásárolt kódexek – a flamand orvos követnaplójával együtt – sajnos elvesztek.¹⁴ Fennmaradt viszont a korábban már említett Stammbuchja, melyet Heidelbergben, az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őriznek.¹⁵ Ebben az emlékkönyvben olvashatók Murád dragomán saját kezű bejegyzései, melyekből fény derül származására: Nagybányáról származott, magyarnak született, keresztény neve Somlyai Balázs volt. A Manlius *album amicorum*ában olvasható Murád-bejegyzésekről már évekkel ezelőtt hírt adtunk, és fakszimilében közöltük az emlékkönyv 26b oldalát, ahol a Murád tolmács keresztény származására vonatkozó adatok megtalálhatók.¹⁶ Murád – ekkor még Somlyai Balázs – Bécsben járt iskolába, majd II. Lajos király apródjaként részt vett a mohácsi csatában, ahol az oszmánok foglyul ejtették. Áttért a muszlim hitre, és a konstantinápolyi szerájiskolában folytatta tanulmányait. Később az arab, perzsa, török, latin, magyar és horvát nyelveket ismerő hivatásos tolmács lett belőle. Íróként, költőként, fordítóként is fontosat alkotott. Oszmán-török–latin–magyar nyelvű, Allahhoz intézett verses *Himnusa*,¹⁷ török és latin nyelvű iszlám katekizmus,¹⁸ török nyelvű

⁹ KERÉKES Dóra, *Az első „Keleti Nyelvek Kollégiuma” Bécsben – A császári tolmácsok képzése a 17. század végén = Osztrák–magyar felsőoktatási kapcsolatok*, szerk. K. LENGYEL Zsolt és mások, Székesfehérvár–Bp., 2010, 98.

¹⁰ ÁCS, „Pro Turcis” és „Contra Turcos”..., i. m., 85.

¹¹ Hans DERN SCHWAM, *Erdély, Besztercebánya, törökországi útinapló*, szerk. TARDY Lajos, Bp., 1984 (Bibliotheca Historica), 65; Zweder Rudolf Willem Maria von MARTELS, *Augerius Gislenius Busbequius Leven en werk van keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de Grote: Een biografische, literaire en historische studie met editie van onuitgegeven teksten*, Groningen, 1989, 406–423; ÁCS Pál, *Utazás Konstantinápolyba: Verancsics Antal I. Szülemán szultán udvarában = Uő, Átszítált idő: Tinóditól Tandoriig*, Bp., 2014, 244–245.

¹² PENKERT, i. m., 429.

¹³ A császári követeket Isztambul belvárosában, Konstantin császár piacterén, a Konstantin-oszlop mellett lévő karaván-szerájban szállásolták el. (Az épület akvarellábrázolása megtalálható Jacques de Braeckle nemrég felbukkant kéziratában, i. m., 5. j.). A francia, a velencei és a firenzei követek szállása viszont Galatában volt, ahová a császári követek gyakran ájtártak mulatozni. *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, szerk. KOVÁCS József László, FENYVESI László, Bp., 1986 (Magyar Ritkaságok), 84, 135, 144; RMKT XVI/11, 426.

¹⁴ PENKERT, i. m., 429.

¹⁵ Universitätsbibliothek Heidelberg, Stammbuch Heid. Hs. 487

¹⁶ Murád dragomán eredeti magyar nevét – wolfenbütteli kutatások alapján – elsőként Varjas Béla közölte, de forrását nem jelölte meg: *Balassi Bálint és a 16. század költői*, kiad. VARJAS Béla, Bp., 1979, II, 1014. Manlius Stammbuchjára Szabó András hívta fel a figyelmet: ÁCS, *Bécsi és magyar renegátok...*, i. m., 24. A renegátkutatás legújabb eredményeiről lásd: SUDÁR Balázs, B. SZABÓ János, „*Independens fejedelem az Portán kívül*”: II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai: *Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez*, 1. rész, Századok, 146(2012/5), 1017–1048; Uők, *A hatalom csúcsain: Magyarországi származású renegátok az oszmán birodalom politikai elitjében*, Korunk, 25(2014/11), 24–30.

¹⁷ RMKT XVI/11, 141–153.

¹⁸ Muzulmán katekizmus török és latin nyelven: *Kitáb taszvijat attavaddzsuh ilál–hakk* (Coequalitas faciei versus Deum). A traktátus a Korán fensőbbiségét hirdeti a keresztény hitttel szemben. Török változatát 1556–1557-ben írta, a latin fordítás később, 1566–1569-ben készült. E hittankönyvnek két másolata is fennmaradt, mindkettő Murád keze írása. A londoni (British Museum Add. 19,894) kézirat teljes, a bécsi töredék: A. F. 180 (494). Franz BABINGER, *Der Pfortendolmetscher Murad und seine Schriften = Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit*, hrsg. von Franz BABINGER, Robert GRAGGER, Eugen MITTWOCH, Johannes Heinrich MORDTMANN, Berlin–Leipzig, 1927 (Ungarische Bibliothek, 14), 33–54.

Cicero-fordítása¹⁹ és Mehmed Nesri 15. századi oszmán krónikájának kommentált fordítása²⁰ révén az oszmán kultúra és a keresztény világ közötti kapcsolatok egyik legjelentősebb 16. századi előmozdítójává vált.

Egy hibája Murádnak bizonyosan volt: igencsak szerette a bort.²¹ Időskorában ezért állásából is elbocsátották. Manlius Stambuchjába is beírta: „Az bor vín embernek szopni való teje”.²² Ezután – minden jel erre mutat – egy galatai kocsmában kötöttek ki. Az emlékkönyv következő két oldalán – stílszerűen és jelentőségteljesen a borról szóló, a „Borban az igazság” bölcsességét hirdető Alciati-emblémák²³ köré írva – olvasható a flamand orvos feljegyzése kettejük dialógusáról. A szóban forgó Manlius-emlékkönyv ezen oldalai ez idáig közöletlenek, sőt úgy tűnik, eddig senki sem próbálkozott meg a hevenyészett, alig olvasható írás kibetűzésével és értelmezésével.

A beszélgetés eleinte meglehetősen elvont teológiai témák körül forog. Szó esik szent életű muzulmánokról, Mohamed és Jézus lelkeinek hollétéről, az istenfiúság problematikájáról, minderről meglehetősen szabad szellemi légkörben, megnyugodva abban, hogy mindketten az igazságot kutatják, és nem üldöznék egymást pusztán vallása miatt. Ezután – feltehetőleg az ital hatása alatt – az eszmecsere kényesebb kérdések felé fordul, jóllehet továbbra is a vallások és a kultúrák különbségeit feszegetik. A zsidó és muszlim körülmetélés különbségéről, a muzulmán hálósobák és háremek titkairól, a keresztény fürdők és a muzulmán fiúkuperájok feslettségéről szólva már nehezen tudnak dülőre jutni abban, hogy vajon melyikük szokásai erkölcstelembek. Ekkor társalgásuk lélegzetelállítóan profán fordulatot vesz, immár nem válogatnak a szavakban, egyik a másikra licitál, mígnem a legvégén a flamand – akit a pergő nyelvű Murádnak már-már sikerült az asztal alá beszélni – előhúzza a végső tromfot: tiszteletlenül szól Mohamed prófétáról.

Nagyon is érthető, hogy Murád dragomán a kardjához kapott! Ha mi most nem határolódnánk el kellőképpen Manlius meggondolatlan szavaitól, akkor joggal sújtanának bennünket *fatwával*. Ezt elkerülendő – minden felelősséget órá hátrítva – átadjuk a szót az iszákos orvosdoktornak.²⁴

Murat beg mihi Constantinopoli haec narrabat. Esse Kutsi 300 tamquam Mahometi cardinales aut potius apostolos, concionatores toto orbe oberrantes, usui soboles incognitos. Nescire se an ego Kuts essem. Christum	Murat bég ezeket mesélte nekem Konstantinápolyban. 300 „Kuts” ²⁵ van, mint afféle mohamedán bíboros, vagy inkább apostol, akik prédikálva járnak be a világot, haszontalan fajta. [Hozzátette még:] nem tudja, vajon én is Kuts
--	--

¹⁹ Ettore ROSSI, *Parafrasi turca del de Senectute. Presentata a Solimano Il Magnifico dal bailo Marino de Cavalli (1559)*, Rendiconti della R. Accademia Nazionale dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche, 6(1936/12), 680–756.

²⁰ Murád kézírata, melyet *codex Hanivaldanusként* ismer az oszmanisztika, az Oszmán Birodalom történetét tárgyaló legjelentősebb 16. századi, európai krónika fő forrása: Joannes LÖWENKLAU, *Historiae Musulmanae Turcorum*, Frankfurt am Main, 1591. Maga a Murád-féle kódex elveszett, tartalmát azonban Löwenklau könyve (átdolgozott formában) megőrizte.

²¹ A 16. századi muzulmánok iszákosságáról legújabbán: DAVID Géza, *Maximilian Brandstetter törökországi utazása és Isztambul 16–17. századi népessége = Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. HORN Ildikó és mások, Bp., 2016, I, 77.

²² ÁCS, *Bécsi és magyar renegátok...*, i. m., 24.

²³ XXIX. *Vino prudentiam* augeri; XL. Πῆ παρῆβης; τί δ' ἔραξας; τί σοι δέον οὐκ ἐτελέσθη; az emblémák kiadását lásd: *Alciato at Glasgow*, i. m., (2. j.).

²⁴ A szöveg átírása és értelmező fordítása – KULCSÁR Péter korábbi, nem teljes átiratának a felhasználásával – PETNEHÁZI Gábor munkája.

²⁵ A „kuts” mögött szinte biztosan a *kudsz* szó áll, ami szentséget jelent. Ebből képezve a szent *kudszí* lenne. Prédikátor, szent, vallási méltóság értelemben azonban nem fordul elő, és ilyen személyek jelzőjeként sem. SUDÁR Balázs szóbeli közlése.

<p>animam ex corpore esse in tertio coelo, et animas in sepulchris suorum corporum degere, non in coelo, non in infernis. Mahometi corpus non Mecha sed Medinae Talnas (?) humi in sepulchro iacere, non pendere, animam quoque eius quidem esset tergiversatus, fossus est, in suo sepulchro agere. Cur ergo, inquam, Christo Mahometum praeponis? Uxores Mahometi novem fuisse, totidem Mahometistis, aut etiam quot alere possunt, diversis saltem cubiculis habere licere. Marito licitum esse ob suspicionem adulterii, ob sterilitatem, ob incommoditatem morum, hoc est, si verum fateri volumus, suo lubito repudiare uxorem. Non posse verum sodomiae cum puero, nisi cultro in vagina reperto (ita enim loquebatur) convinci. Idem habere locum de Turca cum Turcica muliere depraesens, quum de Christianis longe se aliter res habeat. Adulterae cum adultero poenam esse submersio aqua, conquerere (!) se marito, qui nisi conqueratus (!), infamis habetur. Interea, inquam, omnia sunt apud vos sodomiarum et adulteriorum et scortationum permissio. Exemplo sunt exoleti sultani Selymi et mulieres tectae balneatum euntes et horti Galatenses et vestrae ipsorum domus et effutatae sclavae. Se vetulae ob querulitatem etiam post filii partum super induxisse viduam virginem, cum qua iam 3 annis haud consuesceret, quum tamen ad sclavam virginem egregie arrigeret, nec uxor alii elocari vellet.</p>	<p>lennék-e. Krisztus mint testéből kiszakadt lélek a harmadik mennyben van,²⁶ a halottak lelke pedig a testükkel a sírban marad, nem kerül sem a mennybe, sem a pokolba. Mohamed teste nem Mekkában, hanem Medinában van, nem lebeg, lelkétől elvált, ami elásva szintén a sírban van.²⁷ Akkor, kérdeztem, ugyan mi okból helyezed Mohamedet Krisztus elébe? Mohamednek kilenc felesége volt, és ugyanennyit szabad tartania egy muszlimnak, vagy amennyit táplálni bír, de csakis külön ágyasházban. A férj megválhat asszonyától házasságtörés gyanúja, terméketlenség, vagy annak rossz természete miatt, vagyis lényegében kénye-kedve szerint. A fiúkkal elkövetett fajtalanságot azonban, hacsak (ahogyan mondta) nem érik tetten a tört a hüvelyében, lehetetlen bizonyítani. Ugyanez vonatkozik arra, ha egy török férfit egy török nővel kapnak rajta,²⁸ a keresztényekre viszont egészen más szabályok vonatkoznak. A házasságtörő nőnek és szeretőjének a büntetése vízbe fojtás,²⁹ elveszti becsületét azonban, aki pert indít férje ellen, hacsak nem ketten adják be a keresetet. Mindez tehát, mondtam én, azt jelenti, hogy nálatok a fajtalanság, a házasságtörés és a kurválkodás valamennyi fajtája megengedett. Tanúsítják ezt Szelim szultán³⁰ hímrinyói, a fürdőbe igyekvő elkendőzött nők, a galatai kertek,³¹ sőt a ti házaitek is és kiélt³² szolgálólányaitok. [Erre azt felelte, hogy] ő az öregecskéje mellé, pedig volt rá panasz, csak a fia születése után hozott egyetlen szüzet, de az eltelt három évben nem hált vele, bár a rabszolga-szüzre derekasan ágaskodik, de a felesége sem akar máshová költözni.</p>
---	--

²⁶ Jézust a Korán Allah küldöttének mondja, aki az idők végén visszatér majd a földre. A Korán határozottan tagadja, hogy Jézust megfeszítették (4:157–158). Az iszlám tanítása szerint Krisztus elevenen emelkedett a mennybe. Egyes Korán-magyarázók szerint mégis elképzelhető, hogy a halandók szemében olybá tűnt, hogy megfeszítették őt, ez azonban csupán káprázat volt, Jézus valójában nem halt meg.

²⁷ Mohamed próféta sírja Medinában van. A muszlimok hitük szerint testüktől elvált lelkük együtt várják koporsójukban az Utolsó Ítéletet. A „Lebeg, mint Mohamed koporsója” évszázados tévhitéről is szó van itt. Vö. CSEFKÓ Gyula, *Dáridus kincse és Mohammed koporsója*, ItK, 56(1948/2), 100–102.

²⁸ Az iszlámban valóban nehéz a házasságtörést és a paráználkodást bizonyítani: négy szemtanút kell felsorakoztatni. SIMON Róbert, *Paráználkodás az iszlámban* = Uő, *Iszlám kulturális lexikon*, Bp., 2009, 331.

²⁹ Manlius itt a házasságtörés keresztény büntetési tételeiről beszél: MEZEY Barna, *Büntetőjog és szexualitás = Amor, álm és mámor: A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., 2002, 243–266.

³⁰ II. Szelim oszmán szultán (1524–1574), I. Szülejmán és Hürrem szultána fia. Hírhehd volt elpuhultságáról, élete nagy részét a háremben töltötte.

³¹ Lásd az 1. jegyzetet.

³² Szó szerint: *effutatae* = szétkürt.

Inter Mahometistas regnare 50 haereses de fato ac operis, 3000 dervisios et plerosque a populo idoloiatras ac sancticolos damnatos esse. Me licet Christianum non damnandum quod veritatis inquirendae studiosus essem, nec Turcas ob fidem maleficio ullo afficerem, sed potius eos erudire conarer. Gignere filium necessitatis esse, idcirco Deum non habere filium. Quid si inquam, Deus suum gignere voluntatis purae et non necessitatis esse vult, tu prohibebis? Nonne misereri nostrum ad necessitatem est et tamen Deus proprium habet misereri, quid sit ipsa misericordia? Et sol lucem gignit et radios, et omnis actio quasi praeponeratio est, quam sit productio. Et Deus producit quibus non egit ut mandatis // et orationibus. Sed Mahometi nihil sanctius Athae quod ταυτολογωεν μεσαι et plusquam monachalium inclinationum superstitionibus fatuescunt. Et circumcisionem ab Adamo non ab Abrahamo manasse. Quum enim sola virilia inter reliqua membra non obedire sibi videret sed sua sponte arrigi ac remitti, amputare volentem prohibuit Angelus, ac votum de amputatione totius membri in particulae nimirum praeputis amputationem mutavit, quod scortum.

Haec narrare non puderet quod Mahometus persuasit suis. Et circumcisionem Mahometicam abradere totum praeputium, Judaeos tamen, licet minus imbutos, si Mussulmanni fiant, non amplius circumcidi. Quosdam autem senes apostatas aut nunquam aut diu post circumcidunt. In

A muszlimok között ötven felekezet van, ami a sorsot és a teremtést illeti, ezenkívül három-ezer dervisük van,³³ de a nép többnyire szenteskedőnek és bálványimádónak tartja őket. Engem sem ítél el keresztény létemre, mivel az igazság kiderítésére törekszem, és hitük miatt nem büntetném a törököket, hanem inkább a tanításukkal próbálkoznék. Gyereket nemzeni szükségszerű [szerinte] és épp ezért nincs Istennek fia.³⁴ Erre én: és ha Isten úgy akarta, hogy a fiának a nemzése tisztán az akaratából következze be és ne szükségszerűségből, azt talán megtiltanád? Nemde szükségszerű az irántunk való irgalma, és ha Isten saját joga is irgalmazni, az irgalmasság maga micsoda?³⁵ A nap szüli a fényt és a sugarakat és minden cselekvés inkább csak szándék, semmint valódi tett. És Isten tette nyilvánul meg még azokban a dolgokban is, amelyekben nincs cselekvés, ahogyan a parancsban és az imában. De Mohamedből semmi sem szentebb Athánál³⁶ ami csupa felesleges szócséplés, és butább mindenféle szerzetesi babonaságnál. A körülmételés³⁷ [szerinte] nem Ábrahámától, hanem Ádám-tól származik. Amikor ugyanis észrevette, hogy a testrészek közül egyedül a nemi szerve nem engedelmeskedik neki, és magától felhorgad, illetve elernyed, le akarta vágni, ezt azonban egy angyal megakadályozta, fogadalmát pedig az egész szerv levágásáról annak csupán egy részére, vagyis az előbőrre korlátozta, ami a scortum.³⁸

Nem szégyellte ezt elmesélni, hiszen Mohamed is így tanította az övéinek. A muszlimok a körülmételésnél pedig az egész előbőrt leszedik, a zsidóknak pedig, jóllehet kevésbé fanatikusak [e tekintetben], ha muszlimokká lesznek, nem kell még jobban körülmételkedniük. Néhány idősebb hitehagyottat vagy sohasem, vagy csak

³³ A dervisrendről lásd: ÁGOSTON Gábor, SUDÁR Balázs, *Gül Baba*, Bp., 2002.

³⁴ Jézus az iszlámban próféta, de nem Isten fia: Korán, 3,49

³⁵ Manlius itt elég egyértelműen a katolikus kegyelemtan kategóriáit alkalmazza: *necessitas voluntatis divinae ad extra est...* stb. Luis de Molina (1535–1600) teológiájáról: SZABÓ Ferenc S. J., *A teológus Pázmány*, Bp., 1998, 263–264. – A doktor katolikus vallású lehetett, erre utal dél-németalföldi származása, kölni karrierje és Murád dragomán katolikusellenes gúnyolódása is.

³⁶ Összefoglalóan valószínűleg az atharista – a szunnita hagyományon belül a Korán szigorú textológiai elemzését a teológiai spekulációkkal szemben előnyben részesítő – szerzőkre értendő. Vö. Jeffrey R. HALVERSON, *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism, and Political Sunnism*, New York, 2010, 36–44.

³⁷ Ádám különös jelentőségű alak az iszlámban. A közhiedelem ellenére a Koránban nincs említés a körülmételésről. Murád elbeszélése bizonytalan eredetű prófétai hagyományra támaszkodik, épp ezért érdekes. Vö. SIMON Róbert, *Ádám az iszlámban: Körülmételés az iszlámban = Uő, Iszlám kulturális lexikon...*, i. m., 21–22; 262–264.

³⁸ A latinban még a kurvákra használt közkeletű elnevezés is.

adolescentibus, festinanter auguriant ad res, rursum autem in circumcissione non poni salutem sed observari morem propheticum. At cur circumcisionem Judaicam retines, non autem baptismum Christianum? Et nos tectas ire iubemus mulieres, zelotypicum hoc est, ac occasio maioris scortationis, et redolet rationem Tertulliani de velandis virginibus, ne angelos Dei decipiant, et iniurium est ipsis foeminis. Habemus lotiones turpes nimirum quidem in propatulo et inverecundas et iudaizantes. Depilamus. Semper coleis, cunnis et culis estis occupati. O mysteria balneorum et pathicas puellas et fellatrices virgines. Ceremoniarum nulla apud lupanaria. O lustra gyneciorum et domus pedicas (?) ne a slavibus quidem aut Christianis satasitas et hortos Galatenses. Mundissima seminalis D. Eduardi aqua, in qua Turca lavit magis quam in qua immundissimus se lavit Christianus foetor. Quid vobis avidius, quid tenacius, quid sordidius in victu, quid lascivius in vestitu praesertim iuvenulorum et papassarum, quid fractius in gressu, quid crudelius, quid superstitiosius, quid imperitius commemoravit aliquando a Christianis. Sed in fine ante exterminandum totum domabimus orbem. O miseros inquam, quo latroni et moeche credidistis. Occidam te, inquit, arrepto gladio; ego vero arrepto agatho uni ex pacto ad mensam inquam impeto.

jóval később metélnék körül. Az ifjagnál viszont igyekeznek minél hamarabb elvégezni, még akkor is, ha a körülmetélés szerintük nem az üdvözülés hordozója, hanem csupán a próféta hagyomány megőrzése. De ha a zsidó metélkedést megőrzöd, miért utasítod el a keresztény keresztiséget? Hiszen mi is azt parancsoljuk az asszonyainknak, hogy elkendőzve járjanak, féltékenységből is, meg mert így több alkalom adódik arra, hogy kurvákhoz járjunk. Tertullianus érvelését idézi mindez a szüzek öltözékéről, és hogy ne okozzanak csalódást Isten angyalainak,³⁹ de jogtalanság magukkal a nőkkel szemben. Rút fürdőink nekünk is vannak, nyilvánosak, szemérmetlenek és zsidómódiak. Meztelenkedünk. [erre ő:] Egyre csak a herével, pinával, seggel vagytok elfoglalva. Ó, ha a fürdők beszélni tudnának! A feslett⁴⁰ szajhák és a szopós szüzek! A bordélyban bezeg lefoszlik rólatok a vallás! [erre én:] Ó a háremek és a fiúkuplerájok, ahová még a szolgák, sőt a keresztény szolgák is bemehetnek, és a galatai kertek! [erre ő:] amiben a törökök megfürödnek, az még mindig Szent Edvárd legtisztább teremtő vize⁴¹ ahhoz képest, amiben a keresztény mocskok fürdőzik. Van-e nálatok kapzsiabb, mohóbb, erkölcstelenebb, ki öltözik nálatok ledérebbe (főleg az ifjak és a pápisták), ki jár nálatok nőiesebben, van-e nálatok kegyetlenebb, babonásabb és tudatlanabb – szólt egyszer csak a keresztényekről. De [folytatta] végül, még mielőtt teljesen elpusztulna,⁴² az egész világ a miénk lesz úgys. Ó, ti nyomorultak, mondtam erre, hogy egy ilyen rablóban és himringyóban hisztek! Megöllek – mondta erre, és kardot rántott. Én is tört rántottam erre, és az asztalhoz ugrottam.

³⁹ Tert. *De velandis virginibus*, XVII, 20–25.

⁴⁰ Szó szerint: seggbekürt (*pathicas*).

⁴¹ Alighanem III. (Hitvalló, Szent) Eduárd angol király legendájához kapcsolódó Szent Eduárd vizéről (fons Eduardi) van itt szó. Vö. *Vitae Sanctorum*, Antverpiae, 1590, 193. A kifejezés alkimista kontextusban is előfordul, és ezen a helyen is lehet ilyen jelentésárnyalata. Vö. Ramon LULL, *Testamentum Raymundi Lulli...*, Madrid, 1573.

⁴² Az iszlám eszkatológia értelmében a világ vége és az Utolsó Ítélet bekövetkezése előtt az egész emberiség az „egy igaz vallásban” egyesül. FODOR Pál, *Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája: A török a 15–16. századi magyar közvéleményben = Uő, A szultán és az aranyalma: Tanulmányok az oszmán-török történelemről*, Bp., 2001, 201–211.

